

9.

PARTIZANSTVO, REVOLUCIJA, PARTIJA

Marija Mitrović

UDK: 821.163.6 Pirjavec, D.:329.15
PRETHODNO PRIOPĆENJE

Sažetak: Ni posle tridesetpet godina od smrti Dušana Pirjevca (1921–1977) nije lako naći odgovor na pitanje: kakav je zapravo bio Pirjevčev odnos prema ratu u kojem je aktivno učestvovao, prema revoluciji koja je tekla paralelno i prema Partiji koja ga je u rat poslala i davala mu velika zaduženja. Do kraja života voleo je kada ga i ljudi iz najbliže okoline oslovljavaju njegovim partizanskim imenom – Ahac. Po završetku rata, iako je i dalje imao visoka zaduženja, nije se ponašao kao tipičan inženjer “novog čoveka”, nego kao slobodan, zafrkantski i ciničan subjekt. Završava studije i postaje cenjeni i među mladima omiljeni profesor komparativne književnosti, esejist koji veoma rano promovira Heideggera. Figuru čoveka, partizana, revolucionara i hajdegerijanca Dušana Pirjevca pokušavamo osvetliti oslanjajući se na vlastita sećanja, na njegov intervju objavljen 1971. godine, na dnevničke beleške iz 1974–1976, kao i na neke polemičke eseje koje je pisao u odbranu avangardne poezije.

Cljučne reči: Dušan Pirjavec, partizanski pokret, revolucija, Komunistička partija

---

Jaz pa ne morem drugače, kakor da govorim iz revolucije in partizanstva, ker mi je le v spominu na partizanstvo in iz partizanstva razvidno to, kar govorim.

(Pirjevčev dnevnički zapis, 1. decembar 1974.)

Kratku “Bilješku o Dušanu Pirjevcu” u izvrsnom izboru studija ovoga autora, priređivač i prevoditelj Mario Kopic završava rečenicom: “Životni put i osobna sudbina Dušana Pirjevca upleteni su na osobit način u spomenute povijesne događaje¹ i sami sobom svjedoče o njima.”² Tri su reči ključne za život, ali i za mišljenje i rad ovog značajnog intelektualca. To su partizanstvo, revolucija i Partija. Ko išta zna o Ahacu, svestan je da njegov doživljaj i opis ovih kategorija suštinski odudara od tipizirane predstave koju su njegove kolege prvoborci iz Drugog svetskog rata nosili u sebi i javno je ispoljavali. Iako sam se od godine 1969. pa do Pirjevčeve prerane smrti (umro je 1977. sa svega 56 godina) – slobodno mogu reći – sa njim družila i često razgovarala ne samo o stručnim temama (bila sam njegov prvi doktorant i od njega u stručnom smislu doista mnogo naučila), nego i o

¹ Narodno-oslobodilački rat i društveno-politički razvitak posleratnog perioda (M. M.).

² Dušan PIRJEVEC, *Smrt i niština: odabrani spisi*, (prir. Mario Kopic), Zagreb 2009., 314.

njegovom životu, o kome su tada kružile brojne gradske legende, moram reći da mi je njegovo partizanstvo bilo i ostalo enigma. Možda baš zato što su spomenuta tri fenomena uvek ostala povezana. Iako se Pirjevec nastojao osloboditi vezanosti za Partiju,³ upućujući joj oštre i opravdane zamerke, svoje partizansko ime, Ahac,⁴ s ponosom je nosio i voleo da ga se tako oslovljava i u privatnim i porodičnim komunikacijama. Kad god bi se u razgovoru dotakla tema partizanstva, na njegovom licu bi se pojavio zagonetni osmeh, a sa usana potekla neka od rečenica kojom saopštava sagovorniku da je to za njega jedna od duboko intimnih i važnih tema.

Nije ni danas, gotovo tridesetpet godina nakon njegove smrti lako naći odgovor na pitanje: kakav je zapravo bio Pirjevčev odnos prema ratu u kojem je aktivno učestvovao,⁵ prema revoluciji koja je tekla paralelno i prema Partiji koja ga je u rat poslala i tokom rata mu davala velika zaduženja. U dosadašnjim istraživanjima ovo je pitanje bilo prisutno, ali više kao uzgred, i to unutar pitanja: šta se u ovom intelektualcu i misliocu moralo prelomiti, čega se morao odreći da bi mogao postati hajdegerijanac, odnosno mislilac koji se u svojim studijama o evropskom romanu opredeljuje za filozofiju maksimalne slobode, aktivne ljubavi i ateističkog boga.⁶ Možda se odgovorima na pitanje koje nas zanima možemo najviše približiti čitajući fragmente dnevnika koje je pisao između 1974. i 1976.⁷ Dragocene su i autorove *Zatvorske zabilješke* sačuvane u nekadašnjem arhivu CK SKS,⁸ kao i autobiografija koju je autor napisao aprila 1946. na zahtev Partije, i koju posedujem u prepisu. Od posebnog značaja za ovu temu je i jedan intervju dat *Mladini* 19. januara 1971. godine, a preštampan u 132. broju *Nove revije*. Intervju je sačinio Mate Dolenc, jedan od Pirjevčevih studenata koji je i posle studija, sad kao pisac i novinar, nastavio da se druži sa profesorom. Nekoliko nedelja nakon što je od profesora dobio saglasnost da ga intervjuiše, Dolenc mu je doneo odštampana pitanja, a ovaj je zatražio malo vremena jer je na njih želeo da odgovori pismeno. Iznenađen, dobro znajući za elokventnost profesora

³ Njenim je članom postao oktobra 1940., avgusta 1948. je izbrisan iz evidencije, ponovo je zatražio prijem 1958., da bi juna 1964. konačno bio iz Partije izbačen.

⁴ U radu Andreja Inkreta koji je pod naslovom "Ahac" izišao na uvodnom mestu u zborniku *Dušan Pirjevec. Interpretacije*, 7 (Ljubljana 1998), i inače veoma podsticajnom za razumevanje Pirjevčevog lika, nalazimo podatak da je u početku rata Pirjevec delovao pod pseudonimom Lojze Brodar; "u vreme nemačkog napada na Sovjetski Savez, 22. juna 1943., on će odabrati novi pseudonim, Ahac, koji zadržava sve do kraja, da li možda prema svecu koji Crkva praznuje toga dana?" (n.d., 16.). Pa onda, prema knjizi *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*, Inkret dodaje još i notu: "Ahacij, ali i Agatus: mučenik iz prvog veka, čovekov zaštitnik od sumnji, uteha u bezizlaznim situacijama i smrtnome strahu."

⁵ Pirjevec je učestvovao u prvoj slovenačkoj vojnoj akciji. Kao politički komesar Krimskog partizanskog bataljona krenuo je sa još pedesetak ljudi do jednog skladišta municije blizu Cerknice, ali posle uspešne akcije podizanja skladišta u zrak, četa je naišla na pojačane italijanske snage. Iako je bio tek oktobar, danima je padao sneg. Uprkos taktiziranju i zavaravanju tragova, četa se našla u obruču. Njih šestorica, na čelu sa Pirjecom krenuli su do obližnje kuće da nabave nešto hrane. Bili su izdani, opkoljeni i pobijeni; spasio se samo Pirjevec. Taj prvi susret dvadesetogodišnjaka sa smrću drugova doživotno je opterećivao svest i savest ovog borca. Od cele čete, u Ljubljani se vratilo njih 19. – Na Simpoziju o Dušanu Pirjecu, održanom u Ljubljani 29-30. novembra 2011, ova se epizoda spominje u dva referata, a Boris A. Novak joj posvećuje i jednu baladu. Videti: *Dušan Pirjevec, slovenska kultura in literarna veda*, Ljubljana 2011.

⁶ Osim već navedene Inkretove studije, iz *Dušan Pirjevec. Interpretacije* valja spomenuti i Urbančičev tekst "Vprašanje revolucije in dopušćanje biti ali dejavna ljubezen", kao i studiju Tineta Hribara "Preraščanje in razlika" iz *Pirjevčevog zbornika* (Maribor 1982).

⁷ Pod naslovom *Dnevnik in spominjanja* ovi su fragmenti objavljeni u časopisu *Nova revija*, 5/1986., br. 45, 7.-62., uz napomenu da će celi Dnevnik, kao i popis njegove književne ostavštine, biti objavljen u posebnoj knjizi u ediciji *Znamenja* mariborske izdavačke kuće Obzorja. Knjiga do danas nije izišla, a popis ostavštine nalazi se u zborniku *Dušan Pirjevec. Interpretacije*, 7, Ljubljana 1998. – Izbor iz objavljenih fragmenata *Dnevnika* preveden je i na hrvatski i nalazi se u knjizi: Dušan PIRJEVEC, *Smrt i niština: odabrani spisi*, (prir. Mario Kopic), Zagreb 2009., 279.-307.

⁸ Nisam imala uvid u celi tekst, poznajem samo one njegove delove koje navodi A. Inkret u već citiranom tekstu "Ahac".

rovu, Dolenc pita: Zašto? Zašto ne usmeno i odmah? Odgovor je bio: “Pitanja koja si mi postavio su TEMELJNA, moram temeljito razmisliti, a to mogu samo sam, pred sopstvenom pisaćom mašinom”.⁹

Pirjevec je u partizane otišao septembra 1941, za vreme rata obavljao je niz odgovornih političkih i vojnih dužnosti, zaslužan je za podizanje ustanka u pograničnim i zato “teškim” krajevima Beloj Krajini, Primorskoj i Koruškoj, a iz rata je izišao u svojoj dvadesetpetoj godini sa činom potpukovnika. Za odlazak u rat odlučio se kao mladi komunista – član Partije postao najviše pod uticajem oca Avgusta.¹⁰ Bilo je to oktobra 1940. godine, kako sam kaže u svom životopisu pisanom aprila 1946. za Centralni komitet Saveza komunista Slovenije.¹¹ No, radničkom pokretu se približio već godine 1935, pa je i u Zagreb na studije agronomije otišao kao na “radni zadatak”.¹² U biografiji iz aprila 1946. navodi i da je “po okupaciji Jugoslavije /.../ najpre postao sekretar partijske ćelije na Agronomskom fakultetu, a krajem maja 1941 sam postao kurir između Ljubljane i Zagreba, što sam obavljao sve dok 13. juna 1941. nisam zauvek napustio Zagreb, u Ljubljani postao sekretar partijskog biroa na Univerzitetu, a nešto kasnije član rejonskog partijskog komiteta za grad Ljubljanu. Septembra 1941. po partijskoj direktivi otišao sam u partizane kao politkomesar III bataljona slovenačkih partizanskih četa”. Sam čin odlaska u partizane bio je za njega samo naredna etapa u angažmanu na levlci: “Okupaciju i slom Jugoslavije nisam doživeo kao ‘šok’: time je samo stvorena realna mogućnost revolucije, a ovu sam oduvek želeo”.¹³

Partija mu je davala sve nove i nove zadatke. Po oslobođenju bio je najpre urednik novina *Slovenski poročevalec* (kasnije *Ljudska pravica*), postao član Agitpropa pri CK KPS odgovoran za kulturno-prosvetni sektor. U knjizi *Skupinski portret z Dušanom Pirjevcem* Taras Kermauner ovako opisuje Ahaca iz godine 1945: “Čuli smo za osobu koja je navodno bila isto tako ironična prema slovenačkim tradicionalističkim, naivnim, patetičnim, masovno populističkim kulturnjacima kao i mi mladi. Navodno ih je pijan sazivao na sastanke, tamo ih vređao, bio je sekretar najviše partijske ustanove za kulturu, Agitpropa pri CK-u, ali se udvoricama podsmevao, stavljao noge na sto kao Amerikanci, ponašao se neprimereno i boemski, upadao u skandale sa ženama, širio oko sebe imidž koji se morao dopasti nadarenim, ali zelenim tinejdžerima kakvi smo bili nas četvorica.¹⁴ Taj se čovek zvao Dušan Pirjevec-Ahac.”¹⁵ Mladima je mogao imponovati, ali u Partiji takav dugo nije mogao opstati. A sam

⁹ *Nova revija*, 12/1993., br. 132, VI.

¹⁰ Ni u Biografiji pisanoj za CK ni u bilo kom svom drugom tekstu Pirjevec ne govori o ocu, Avgustu Pirjevcu (1887–1943). U ovoj Biografiji on samo kaže da se “otac ubrajao među marksiste”, ali ne kaže i da je kao levičar odveden u Mauthausen i da je tamo ubijen. Avgust Pirjevec bio je cenjeni slavista i veliki stručnjak za bibliotekarstvo, od godine 1921. vodio je Rukopisno odeljenje pri Univerzitetskoj biblioteci. U vreme kada je to moglo biti i te kako “unosno”, Ahac očigledno nije smatrao poštenim da se predstavlja kao sin žrtve fašizma. – U ratu je izgubio i mlađu sestru Ivicu koja je kao partizanka poginula u Koruškoj.

¹¹ U intervjuu za *Mladinu* Pirjevec navodi da je član Partije postao “u jesen 1939”. – A. Inkret u citiranom tekstu navodi čak dve Pirjevećeve autobiografske beleške iz 1946; jedna nastala aprila, a druga oktobra meseca, “obe pisane na zahtev partijskih foruma”, i to kao autokritika zbog nekog od njegovih ljubavnih skandala iz toga vremena.

¹² Ipak, tekst koji je objavio baš kao student agronomije u *Ljubljanskom zvonu* za 1940. pod pseudonimom Vlado Kresnik pun je entuzijazma za biljni svet. Danas je zanimljiv i zbog jedne proročke rečenice sa samog početka članka: “Rastlina je sredstvo in produkt poljedelstva, je izvir zemske sile in življenja. Ko bodo kemiki doumeli ves ta, najbrže zelo preprosti proces, ki se že nekaj milijonov let odigrava v zelenih rastlinskih listih, bodo čez noč izginili fabriški dimniki, namesto premoga, koksia in bencina se bo po steklenih retortah pretakala čista sončna energija in poganjala motorje.” (Vlado KRESNIK, “Človek in rastlina; o Mičurinu”, *Ljubljanski zvon*, 60/1940., 255.-263.)

¹³ *Nova revija*, 12/1993., br. 132, VI.

¹⁴ Osim Tarasa, u grupi su bili Tit Vidmar, Dominik Smole i Primož Kozak (prim. M. M.).

¹⁵ Taras KERMAUNER, *Skupinski portret z Dušanom Pirjevcem*, Ljubljana 2002., 1

mi je pripovedao u kom je trenutku konačno shvatio kako je besmislena bila uloga koju je u ime Partije tada imao obavljati. Nova je vlast posebno kontrolisala stare profesore, pa je tako agitpropovac za kulturu otišao na predavanje međunarodno priznatog historičara jezika, Rajka Nahtigala: seo je u poslednju klupu, pažljivo slušao predavanje iz istorije jezika, a profesor je objasnio da je na redu lekcija u kojoj će marksistički objasniti jedan važan istorijski proces u slovenačkom jeziku, a to je pretvaranja samoglasnika u poluglase. Dogodilo se to, rekao je profesor, u 16. veku kada su, kao što je poznato, izbili seljački ustanci. Seljaci su toliko žurili da što pre stignu na bojno polje, da se suprotstave svojim vekovnim neprijateljima, feudalcima da u žurbi nisu imali vremena da izgovaraju cele samoglasnike, nego su ih skraćivali, pa se umesto punog glasa e javio poluglas ə, umesto samoglasnika a poluglas ɤ. – Kad se završilo predavanje, agitpropovac je napustio predavaonicu što je brže mogao, a onda tražio priliku da se oslobodi Partije i njenog poimanja i sprovođenja moći, vlasti.¹⁶ Jedne avgustovske večeri 1948, zajedno sa partizanom i piscem Vitomilom Zupanom¹⁷ zauzima mesto kraj prozora jednog bifea na putu za aerodrom Brnik; telefoniraju redom članovima slovenačke vlade da se Tito predomislio, ipak potpisao Rezoluciju Informbiroa, te su ruske trupe već na granici Jugoslavije. Naslađivali su se posmatrajući kroz prozor kako je čitava vlada, mnogi sa porodicama, do ujutro stigla na aerodrom, sa velikim koferima. Nije bilo potrebno ni par sati da se otkrije izvor “informacije” o Rusima na granici. 31. avgusta grupa je uhapšena, februara 1949. bilo je suđenje, Pirjevec je osuđen na 7 meseci zatvora, ali je posle na miru mogao studirati ono što ga je interesovalo – svetsku književnost i slavistiku, te se posvetiti nauci. Već sprovede 1948. bio se upisao kao vanredni student svetske književnosti i slavistike, diplomirao je 1952, a nakon što je doktorirao godine 1962. postao je profesor na Komparativnoj književnosti u Ljubljani i svojim predavanjima plenio pažnju mladih. Imao je uvek mnogo više slušalaca nego što je bilo upisanih studenata.

Dakako da se takav čovek nikada nije mogao depolitizirati, njegovo je i mišljenje i delovanje bilo i te kako oštro kritično u odnosu na Partiju, na načine njenog vladanja, na njeno ispoljavanje moći. Svoje stvarno pripadanje Partiji stavljao je pod upitnik: “ja se ipak ne žalim, ali ne zato što sam bio komunista, jer zapravo to uopće nisam bio – ta ipak nije jasno što sam uopće bio s onih svojih dvadeset godina starosti”.¹⁸ On neće negirati da je bio u Partiji te da je “postupak i odnos današnjih komunista prema meni radikalniji nego prema Kocbeku koji je uvijek bio samo saveznik”.¹⁹ Prihvatiće čak i svoju odgovornost za ono što je – dok je bio u Partiji – ona činila: “Ja sam na žalost za sve suodgovoran”.²⁰ I tu nailazimo na prvu, fascinantnu razliku u njegovom poimanju Partije i partizanstva: dok odgovorno prihvata kritičku distancu koju Partija ispoljava u odnosu na svog nekadašnjeg člana (čak i ako taj član, zbog svoje mladosti, nije mogao biti zreli komunista), pokušaj negiranja nje-

¹⁶ U Intervjuu *Mladini* Pirjevec navodi da je i ranije osećao da ne spada u politički vrh, da ga politička ni vojna moć nisu privlačile, da je u svojoj službi Partiji osećao sve dublju unutrašnju prazninu, da u njoj nije prepoznao svoj identitet, ali da nije imao vremena za razmišljanje, a svoje je sumnje zatomljivao još aktivnijim i doslednijim radom unutar Partije. Kada je dozrela svest o razlici, o nemogućnosti identifikovanja sa Partijom, on čini sve da se svoje uloge oslobodi i da počne neki život, koji mu se čini mnogo bliži njegovoj prirodi.

¹⁷ A. Inkret navodi delove sudskog zapisnika sa suđenja povodom ove “ludorije”. Iz njega se vidi da su osim spomenute dvojice u “šali” učestvovali i Jože Brejc (Javoršek) i službenica S.D. Kada mi je sam prepričavao detalje ove dogodovštine, spomenuo je samo Zupanovo ime. I Zupanu (osuđen na dvadeset godina) i Brejcu (sedam godina) i službenici S.D (godinu i četiri meseca) optužba je proširena i na navodno prenošenje poverljivih podataka stranim licima, pa su i njihove kazne bile znatno strože.

¹⁸ Iz *Dnevnika*, 10. svibnja 1975., citirano prema D. PIRJEVEC, *Smrt i niština*, 303.

¹⁹ *Isto*, 299.

²⁰ *Isto*.

govog pripadanja partizanstvu doživljava kao najveći skandal, kao nešto što direktno para njegovo, već i onako oslabljeno srce. Kada se – bez dovoljno staža u profesuri, a iz ličnih i zdravstvenih razloga – počeo interesovati za mogućnost da stekne penziju kao borac i partizan, predsjednik komisije za umirovljenje partizana mu tu mogućnost negira: “Razgovaramo o tome kakve imam mogućnosti za mirovinu (i taj čovjek dobro zna da već imam sve uvjete) i tada odjednom izbacuje približno ovo: ‘Ti uopće i nisi pravi partizan, jer si glup, nisi dovoljno pametan’. Prekinem ga i kažem: ta ipak imam partizansku spomenicu... A on: No, no, zaboravi... Situacija je jasna: odlučeno je da više nisam partizan”, beleži u dnevnik 23. aprila 1975.²¹ Takvu odluku nikad i nikako nije mogao prihvatiti, ogorčeno je prepričavao tu scenu, uporno držao govore viđenijim partizanima na njihovim sahranama, analizirao apsurdne i glupe govore partijskih funkcionera na istim tim sahranama i često pokušavao da definiše šta je za njega, šta za njegovu generaciju, a i za Slovence kao naciju značilo biti partizan. Usudila bih se da pretpostavim i da je tekst *Dnevnik in spominjanja* zapravo plod autorovog intenzivnog promišljanja sopstvene prošlosti pod tom traumom negiranja njegove pripadnosti partizanskom pokretu.

Odmah posle rata – kako je to delimično pokazala i slika koju o Pirjevcu iz 1945. daje T. Kermauner – Pirjevčevo ponašanje odudaralo je od krutog partijskog modela. Osim pića, tu su bile i žene, ljubav prema Savi Severovoj, koju je na sve načine otimao Bojanu Stupici, te neko šegačenje, koje je na kraju platio i zatvorom. Pričalo se o njemu kao o ciniku, anarhisti, nihilisti... I Kardelj lično ga je jednom pozvao na razgovor, spočitavajući mu preveliku slobodu koju je sebi dozvoljavao. A kada je dopao zatvora, on to ovako komentariše: “Ne mogu reći da sam osudu doživio kao veliku, vapijuću nepravdu. Nepravdu su doživeli drugi. Meni je – svemu uprkos – sve uvek bilo nekako ‘bezbedno’. Taj osećaj bezbednosti mi je davala revolucija, odnosno partizanstvo, kako se to u Sloveniji kaže. Partizanstvo se nekako ‘naselilo’, ili ‘udomilo’ u meni, pa je u tom smislu bilo više i od Partije i od vlasti”.²² U svom *Dnevniku*²³ postavlja partizanstvo čak kao temelj svog pisanja i razmišljanja, što vidimo iz rečenice koju navodimo kao motto ovoga teksta.

Na generacijskom planu pripadanje partizanstvu opisao je ovako: “moja generacija – a to je bila poslednja predratna generacija slovenačkih intelektualaca – nije shvatala revoluciju pre svega kao problem vlasti./.../ Govorim o sudbini one generacije koja je u partizanima brojčano prevladavala, ali u biti nije ‘vladala’. Do čega je toj generaciji bilo stalo, moglo bi se shvatiti samo tako što bi se pokušavala shvatiti njena specifična sudbina”.²⁴ U zabelešci od 1. decembra 1974. kaže: “ Za nas je ovaj pokret bio sve, egzistencijalno. Partija je bila naš svijet, to jest pristali smo na to da će se naš život odvijati u skladu sa selekcijom koju obavlja partija. U partizanima je to postalo definitivno. /.../ Htjeli smo revoluciju i znali smo da ćemo je doživjeti. Na svoju budućnost nisam mogao misliti bez revolucije, tj. nemoguće je bilo svoj život planirati u okvirima postojećeg svijeta i važećih normi i mogućnosti. /.../ Bili smo revolucija, bili smo čista budućnost. Hodali smo svijetom, ali taj svijet, taj realni svijet uopće nismo vidjeli. To jest: život je bio revolucija i samo revolucija, što znači: stupanj vlastite realizacije bio je stupanj privrženosti revoluciji i taj se stupanj realizirao u kadrovskim odlukama partije. /.../ Nije glavno: biti spreman dati život za ideju, nego je glavno to što sam zapisao i pokušao opisati, to jest prihvaćanje života samo kao od partije

²¹ Isto.

²² *Nova revija*, 12/1993., br. 132, VII.

²³ Zapis 1. decembra 1974., citirano prema *Nova revija*, 5/1986., br. 45, 18.

²⁴ *Nova revija*, 12/1993., br. 132, VII-VIII.

strukturiranog zbivanja, prihvaćanje revolucije kao svijeta koji uređuje partija, svijeta koji dolazi do svijesti samo kroz partiju”.²⁵

Osim na osobnom i generacijskom, partizansku borbu odredio je i na nacionalnom planu. Tu je ona imala vrednost unikatnog događaja: “Francuzi su odlučili da ne slave dan pobjede. Oni to mogu, oni su imali puno ratova i puno pobjeda. Mi samo jednu” – zabeležio je u dnevniku. U partizanima čovek je suočen sa smrću, to je situacija u kojoj nema simulacije, ona je najegzistencijalnija moguća. Ali i u ratu je čovek suočen sa smrću, a rat i ratnik nisu dobili u Pirjevčevim očima tu vrednost koju je po njegovom mišljenju imalo partizanstvo. Dakle, razdvajao je s jedne strane rat, a s druge revoluciju, partizanstvo, partiju.

No vratimo se maločas navedenom dužem odlomku iz dnevnika koji jasno pokazuje čvrstu ispreletenost tri fenomena, o čemu smo govorili na početku rada. Raskid sa Partijom i partijskom karijerom dogodio se brzo nakon oslobođenja, čini se bez intimnih trauma, ali sa trajnim nastojanjem da sa tom moći koja upravlja zemljom ostane u kritičkom dijalogu. U tom smislu napravio je još jedan pokušaj te u Partiju ponovo ušao 1958, ali onaj sarkastični i zafrkantski duh koji je ispoljavao dok je bio na visokom partijskom položaju ostao je u njemu zauvek; sjajno je koristio svaku priliku sukoba Partije i kulture da javno nastupi i superiorno izloži stav kojim brani slobodu stvaranja i mišljenja. Sećam se decembra 1964. i debate koja se o zabrani časopisa *Perspektive* vodila u Sali velikog restorana studentske menze u Studentskom gradu u Ljubljani. Pirjevca sam tada prvi put videla i kao i ostali slušaoci u sali zdušno za njega navijala; aplauzi su prekidali njegove izjave, a zvižduci one koje je izgovarala Vida Tomšič. Nikada, ni pre ni posle toga, nisam videla visokog političkog funkcionera u suzama na nekoj javnoj tribini. Vida Tomšič nije mogla zadržati suze. A kada je, godine 1969, Partija oštro napala publikaciju avangardnih pesnika *Katalog*, Pirjevce je u prvih osam brojeva časopisa *Naši razgledi* za 1969, objavio u osam nastavaka raspravu pod naslovom *Vprašanje o poeziji*,²⁶ dokazujući da bi kriterijumi koje Partija primenjuje u odnosu na avangardu doveli do zabrane čak i stihova nacionalnog barda, Franca Prešerna, kada bi Partija kojim slučajem imala ingerenciju i nad klasičnom tradicijom. Komuniste, posebno slovenačke, optuživao je da su “klerikalni moralisti” i “malograđani”, a kako im je Josip Vidmar bio glavni estetičar i etičar, smatrao je da su oni zapravo samo produžetak predratnih slovenačkih liberala, koji se boje kreativnosti, slobode i pravih talenata. Uvek i sve poveravaju mediokritetima.

Kakav je Pirjevčev odnos bio prema trećem pojmu, prema revoluciji, mislim da će se najbolje pokazati kroz sukob koji se maja 1975. dogodio između Partije i Edvarda Kocbeka. 9. maja 1975. *Naši razgledi* su objavili razgovor Borisa Pahora sa pesnikom, proznim piscem i jednim od osnivača Osvobodilne fronte, Edvardom Kocbekom, što je zapravo bio deo knjige koju su uredili Pahor i Alojz Rebula, a izišla je u Trstu 1975. pod naslovom *Edvard Kocbek, pričevalac našega časa*. Kocbek je u toj knjizi prvi put progovorio o surovim zločinima nove vlasti, počinjenim odmah po oslobodjenju, aprema domobranima. Kocbek navodi da je osnovni razlog njegovog udaljavanja od Partije i napuštanje posletratnih funkcija bilo njegovo kasno saznanje za likvidaciju belogardista i domobrana posle rata. Navodi da on za taj masovni pokolj nije znao, a kada su mu se počeli javljati svedoci koji su uspeali pobeći iz pakla, zatražio je razgovor sa Partijskim vrhom. Razgovor je trajao dva dana: “Svi sagovor-

²⁵ D. PIRJEVEC, *Smrt i niština*, 289.

²⁶ Dušan PIRJEVEC, “Vprašanje o poeziji”, *Naši razgledi*, 18/1969. Ovaj je tekst potom sam preveo na srpski i novembra 1969. godine pročitao na Trećem programu Radio-Beograda.

nici su me uporno i rečito uveravali da sam pogrešno informisan, da su domobranci završili u popravnim domovima”.²⁷ Kada se ipak uverio da postoji okrutna istina o masovnom ubojstvu, nije dao ostavku jer – kako kaže – nije bio trenutak – došla je Rezolucija informbiroa, ali je zato Partija iskoristila popularnost njegovih knjiga, *Tovarišija* (1949) i *Strah in pogum* (1951), te organizovala hajku protiv Kocbeka-pisca. Udarila je na ono područje do kojeg je autoru pre svega stalo. Na kraju je morao sići sa svih funkcija i deset godina nije mogao ništa objaviti. – U intervjuu sa Pahorom, Kocbek priča o tom tragičnom događaju pre svega iz perspektive onih koji su preživeli: “Ko zna koliko darovitih mladih ljudi je tada opteretilo svoju dušu teškim zločinom prema bližnjemu”. On zato sada traži da se zločin prizna, da se prekine šutnja: “Odgovorni ljudi nam moraju objasniti kako je oslobodilačka borba mogla u sebi začeti tako stravičan strah od neprijatelja ... Krivicu valja javno priznati”.²⁸

Već 10. maja Pirjevec u svom dnevniku komentariše ove Kocbekove izjave, ali se njegova reakcija suštinski razlikuje od javnih napada na Kocbeka, koji su krenuli od Socijalističkog Saveza i svih partijskih komiteta. Iako Kocbek u onom delu intervjuja koji je objavljen u *Našim razgledima* ne spominje cifru pobijenih domobrana, Pirjevec beleži: “Problem nastaje kod likvidacije onih 12.000 domobrana *nakon rata*, tj. nakon zaključenja mira. Ako su ti domobranci vojnici, tada je taj pokolj običan *zločin*. Sa stanovišta narodnooslobodilačkog morala (sa stanovišta morala Osvobodilne fronte) ove se likvidacije ne mogu opravdati i to ostaje pokolj-zločin. On se može opravdati samo sa stanovišta građansko-klasne borbe – ali to opet nije moguće jer građansko-klasni rat nije nikada uistinu proklamiran. /.../ Ako je nešto problem, tada je to samo činjenica da su Kidrič i Kardelj nijekali da taj pokolj postoji, jer ta činjenica pokazuje da su se osjećali *krivima*.”²⁹ Pirjevec Partiji zamera što Kocbeku ne odgovara direktno “nego svi govore samo nekako uopćeno – to jest da je postojala bijela garda i da smo tu bijelu gardu tukli, uništavali itd. No problem je u tome da smo pobili 12.000 ratnih zarobljenika koje nismo mi zarobili, nego su nam ih izručili Englezi i Amerikanci./.../Pobiti u ovom slučaju znači pristati na princip klasno-građanskog rata – to je jedini, ali totalni i zbilja totalizirani princip, princip doista dosljednog nihilizma, jer ne priznaje ništa osim *moći* – raskol među partnerima je apsolutan: sve ili ništa, kako pjeva *internacionala*. U toj logici ne postoji razlog koji bi na bilo koji način priječio pokolj domobranaca”.³⁰

Iako žestoko optužuje Partiju, Pirjevec ne staje ni na stranu Kocbeka, već ga optužuje za naivnost: “Nije mi jasna današnja *naivnost* jer sam uvjeren da 1941. godine nije bio naivan i nije postupao naивно”.³¹ Sada međutim Kocbek očito nije u stanju do pronikne u bit pojave: “Ako je Partija 1945. pobila ratne zarobljenike, tada to znači da je naša država ipak država partije, da je to pravo partije i da partija nipošto nema namjeru ‘dijeliti’ vlast, i da je prema tome tu kraj svakom pluralizmu u smislu subjekta i moći”.³²

Revolucija ima pravo na klasno-građanski rat, ali on mora biti deklarisan, objavljen, što u Jugoslaviji nije bio slučaj. Navodi Pirjevec u svom dnevniku i jedan intervju Josipa Broza objavljen 9. maja 1975, povodom 30. godišnjice pobjede. Tito tu kaže kako se i u Sloveniji radilo o građanskom ratu “Bio je to, dakle, građanski rat. Ali i o tome nismo htjeli govoriti

²⁷ Boris PAHOR, “Edvard Kocbek, pričevalec našega časa”, *Naši Razgledi*, 24/1975., br. 5.

²⁸ *Isto*.

²⁹ D. PIRJEVEC, *Smrt i niština*, 301.

³⁰ *Isto*.

³¹ *Isto*.

³² Svi citati iz dnevnika od 10. maja 1975. su iz knjige *Smrt i niština*, 301.-303.

u toku rata, jer nam to ne bi koristilo”. Ako čak i Tito, posle toliko godina oseća nelagodu, pa nekako napola priznaje da se radilo i o građanskom ratu i revoluciji, to znači da čak ni on nije spreman da u celini preuzme odgovornost za zločine. Da je to bila deklarirana revolucija, zločin bi moralno bio opravdan. Ovako, sve je to samo znak i izraz partijske, staljinističke vladavine moći i u Jugoslaviji, koja se navodno odvojila, udaljila od Sovjetskog Saveza, ali zadržala principe vladanja karakteristične za staljinizam.

Revolucija je, po Pirjevčevom mišljenju, nešto što zahteva ogromne žrtve, to je radikalni proces u kojem nema milosti prema suprotnoj strani; ali prikrivati zločine, ne deklarirati javno borbu kao revolucionarnu, dovodi do hibrida unutar kojeg zločini vape do nebesa, a moralni kal je samo sve dublji.

Na kraju i najbolnije i najduže trajao je pokušaj (možda ne do kraja uspeo) Pirjevčevog rastanka od partizanstva: još 17 maja 1975, posle niza godina različitih sukoba sa Partijom i velikog broja stranica napisanih protiv metafizike, protiv sveta ideja, a u ime života i življenja, Pirjevec još uvek piše u nekom zapovednom načinu, naređujući samome sebi da se mane partizanstva: “Treba izdržati ovaj strašni rastanak od svega partizanskog /.../ više ništa ne mogu uraditi u ime partizanstva. /.../ Moram i sam postati to što mislim i što sam mišlju shvatio”.³³

Iako, gledano izvana, izgleda sasvim logično da se paralelno sa razočarenjem u Partiju, koju zanima jedino moć, a ne stvarne promene društva i ponajmanje sloboda subjekta i društva, pripadnik te Partije udaljuje i od partizanije u koju je prispeo baš zahvaljujući Partiji, to u Pirjevčevom slučaju nipošto nije išlo paralelno. Svoje pripadanje revoluciji vezivao je za svoju mladost i za njom čeznuo isto onako kako se čezne za izgubljenim mladalačkim idealima. Partizanstvo, međutim, ostalo mu je do kraja života njegova lična metafizika, koje je pokušavao da se odrekne, ali čini se da u tome nikada nije do kraja uspeo.

MOVIMENTO PARTIGIANO, RIVOLUZIONE, PARTITO COMUNISTA

Riassunto: Neanche oggi, trentacinque anni dopo la morte di Dušan Pirjevec (1921–1977) non è facile trovare la risposta alla domanda: come si può definire suo rapporto con il concetto della guerra alla quale ha preso parte attiva come partigiano (per tutta la vita si faceva chiamare anche dai più vicini con suo nome da partigiano: Ahac). Tanto meno chiara è la sua relazione verso la contemporanea rivoluzione e verso il Partito comunista. Sull’ordine del Partito era entrato in guerra, combattuto e svolto ruoli di estrema responsabilità anche nel periodo del dopoguerra. Finita la guerra, Pirjevec si differenzia molto dal tipico rigido costruttore dell’uomo nuovo (“novi čovek”), si comporta non da militante, ma da uomo libero, scherzoso e cinico. Finisce gli studi e diventa noto e dai giovani molto stimato ed ascoltato professore di letterature comparate, saggista e promotore dei concetti filosofici heideggeriani.

Per capire meglio la figura umana di Dušan Pirjevec, partigiano, rivoluzionario e heideggeriano ci siamo appoggiati alle memorie personali, a una intervista rilasciata nel 1971, ai suoi diari scritti tra 1974 e 1976, come anche ad alcuni saggi polemici scritti in sostegno della poesia d’avanguardia.

Parole chiave: Dušan Pirjevec, movimento partigiano, rivoluzione, Partito comunista

³³ *Nova revija*, 5/1986., br. 45, 39.

Literatura

Mate DOLENC, "Sem nepopustljiv kot Cankarjev Hvastja... Pogovor z Dušanom Pirjevcem", *Nova revija*, 12/1999., br. 132.

Tine HRIBAR (ur.), *Pirjevčev zbornik*, Maribor 1982.

Taras KERMAUNER, *Skupinski portret z Dušanom Pirjevcem*, Ljubljana 2002.

Seta KNOP (ur.), *Dušan Pirjavec, slovenska kultura in literarna veda*, Ljubljana 2011.

Vlado KRESNIK (alias D. Pirjavec), "Človek in rastlina; o Mičurinu", *Ljubljanski zvon* 60/1940., 255.-263.

Boris PAHOR, "Edvard Kocbek, pričevalec našega časa", *Naši Razgledi*, 24/1975., br. 5.

Dušan PIRJEVEC, "Dnevnik in spominjanja", *Nova revija*, 5/1986., br. 45, 7.-62.

Dušan PIRJEVEC, *Smrt i niština: odabrani spisi*, (prir. Mario Kopic), Zagreb 2009.

Dušan PIRJEVEC, "Vprašanje o poeziji/Vprašanje naroda", *Naši razgledi*, 18/1969.

Rudi ŠELIGO (ur.), *Dušan Pirjavec. Interpretacije*, 7, Ljubljana 1998.

Pirjevčeva autobiografija koju je pisao aprila 1946 za CK Slovenije – tipkopolis [u posedu autorice]

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.

**Zbornik radova s međunarodnog
skupa Desničini susreti 2011.**

Uredili

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2012.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 6

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras
Igor Ranić

Uredništvo

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina
Bojan Đorđević
Branimir Janković

Recenzenti

Damir Agičić
Zvonko Kovač
Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogli su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2012., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-7782-16-0

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.
Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Nenad B. Kunštek

Lektura
Ivana Filipović Petrović
(tekstovi na hrvatskom jeziku)

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
srpanj 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 811798.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

INTELEKTUALCI I RAT 1939. - 1947.

Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA